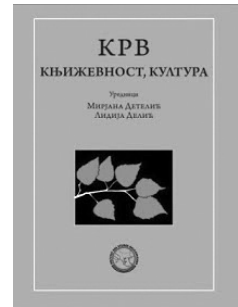


Krv. Književnost, kultura, ur. Mirjana Detelić i Lidija Delić, Balkanološki institut SANU, Beograd 2016., 452 str.



Zbornik *Krv: književnost, kultura*, koji se 2016. godine pojavio u izdanju Balkanološkog instituta SANU, završna je karika višegodišnjeg ambicioznog projekta u čijoj se osnovi prepoznaje ideja da se predstave o četiri fundirajuća “elementa” – vazduhu, zemlji, vodi i vatri, osvetle iz perspektiva različitih humanističkih disciplina. Dodatno, namera je bila da se ove kategorije sagledaju iz vizure kulturne animalistike, budući da se u uredničkom konceptu insistiralo na njihovom predstavljanju kroz životinje kao kulturne metafore, te na preispitivanju polja i puteva funkcionalizacije tih metafora kao kulturnih konstrukata. Takav pristup ostavio je prostor primeni različitih teorijsko-metodoloških paradigmi, vodeći formiranju kompleksne, mozaičke slike, interkulturalnom sagledavanju fenomena u sinhronijskoj i dijahronijskoj ravni, te uključio i imagološke okvire stupanjem u prostor problematizacija politika (simboličke, ideološke) reprezentacije. Zbornik *Ptice: književnost, kultura* (2011, ur. Mirjana Detelić i Dragan Bošković), kome je prethodio ciklus predavanja vezanih za polje orintološke tropike i ambematike (održan 2010. u biblioteci “Vuk Karadžić” u Kragujevcu), bio je prvi rezultat realizacije ovih namera. Usledili su zbornici *Guje i jakrepi: književnost, kultura* (2012), *Aquatica: književnost, kultura*, te konačno i *Krv: književnost, kultura*, koje kao urednice potpisuju Mirjana Detelić (koja, nažalost, izlazak ovog poslednjeg nije dočekala) i Lidija Delić. Prvobitnu nameru – da se krug zatvori okupljanjem istraživača oko semantičkog i simboličkog polja vatre – urednice su do izvesne mere preinačile, procenivši da je relativno mali broj životinjskih vrsta koje se s vatrom dovode u vezu (feniks, žar-ptica, salamander) već obuhvaćen studijama u prethodnim zbornicima, te su odlučile da se “okrenu motivu krvi u mitu, folkloru, umetnostima i kulturi najšire, ostajući time u graničnoj sferi ‘elementa’ i u semantičkom polju bliskom vatri” (str. 7).

Zbornik obuhvata dvadeset šest studija koje su grupisane u četiri celine (“Lingvistika”, “Istorija, istorija umetnosti”, “Usmene književne vrste, folklor” i “Autorska književnost, film”). Polje svakodnevne frazeologije u fokusu je interesovanja Sofije Miloradović (“Od rabotu se krvaveje, a od školu ludeje”) i Dejana Ajdačića (“Frazeologizmi sa komponentom ‘krv’ u srpskom jeziku i književnim delima”), koji interesovanje širi i prema polju upotrebe jezika u delima S. Matavulja, B. Stankovića, J. Ignjatovića, P. Kočića, I. Andrića. Komparativnom analizom albanskih frazeologizama s leksemom *krv* i njihovih prevodnih srpskih ekvivalenata, te definisanjem pozitivnih i negativnih semantičkih polja u kojima se ovaj somatizam javlja bave se Ana Sivački i Predrag Mutavdžić. Polazeći od simbolike, funkcije i upotrebe krvi u tradicijskoj kulturi, Marija Mandić i Ljubica Đurić u istraživački fokus uvode relativno marginalizovan govorni i folklorni žanr – psovku, posmatrajući one sa motivom krvi kroz etnolingvističku, antropolingvističku i prizmu pragmlingvistike (“‘Krvavi’ izrazi i psovke u savremenom srpskom jeziku”). Posmatramo li jezik kao fenomen koji istovremeno biva kulturom oblikovan i oblikuje tu kulturu, smeštanje ovih tekstova na početak zbornika deluje sasvim opravdano, budući da pojedinačne lingvističke analize donose sliku relativno podudarnog repertoara realizacija simbolike krvi, potvrđujući vezanost metaforike savremenog jezika za predstave iz tradicijske kulture, u čijoj je osnovi animističko poimanje sveta i prema kojima je krv središte duše, snage, životne sile. Tako

Mandić i Đurić registruju funkcionisanje metafora: *krv je srodstvo, krv je život, krv je narav, krv je (psihičko) stanje, krv je čovek*, Ajdačić izdvaja značenja: *tečnost crvene boje, život, nasilje i smrt, spremnost na žrtvu ili veliki napor, temperament i raspoloženja, nesloga, srodnost i nasleđena svojstva*, dok Sivački i Mutavdžić identifikuju preko trideset semantičkih polja vezanih za krv kao konstituent somatizma (*zdravlje, ljubav, strast, poreklo, snaga i dr. / bes, sramota, smrt...*). Krv se, dakle, pokazuje kao ambivalentan arhetipski simbol, koji, iz lingvističkog ugla posmatrano, uključen u frazeološki sloj jezika konstituise niz jezičkih univerzalija, ne isključujući mogućnost varijacija u skladu sa konceptima funkcionalnim za konkretnu kulturu.

Takva ambivalentna i donekle mistična značenja krvi potvrđuje i prilog Radivoja Radića, koji otvara narednu tematsku celinu – “Slova u reči krv (AIMA) određuju redosled vizantijskih careva”, a u kome se ukazuje na istorijske implikacije jednog proročanstva iz 12. veka. Konceptualizacije drugosti kroz aktiviranje simbolike krvi razmatraju se u studijama koje potpisuju Đuzepe Kaprioti (“Jevreji i krv hrišćana”) i Nela Lonza (“Lik dubrovačkog krvnika između društvenog prihvatanja i odbijanja”). U prvoj se ta drugost čita u konfesionalnom ključu, budući da je reč o ulozu srednjovekovnih ikonografskih predstava u kojima je Jevrejin prikazan kao odgovoran za prolivanje hrišćanske krvi (od toposa bogoubstva, preko skrnavljenja hostije do ritualnog čedomorstva) u formiranju kulturoloških stereotipa. U potonjoj je ona definisana specifičnošću profesije – oslanjajući se na arhivsku građu, Lonza osvetljava status i društvenoistorijskim procesima uzrokovane promene u poziciji krvnika u dubrovačkom društvu koja je oscilirala između izvršitelja (pravedne) kazne, produžene ruke zakona/države i pozicije pojedinca zakrivenog dužnošću, donekle stigmatizovanog i potisnutog prema socijalnoj margini. Budući uključena u učenje o transsubstancijaciji, kult hostije i koncept *Imitatio Christi ad passionem*, tema krvi prepoznaje se kao naročito važna u srednjovekovnoj teologiji, umetnosti, literaturi i kulturi uopšte. Njene osobenosti u poznosrednjovekovnom Kotoru razmatra Valentina Živković kroz analizu predstave *Quinquepartitum vulnus* u ritualima, religioznoj umetnosti i svakodnevnim devocionalnim praksama (“Pet Hristovih rana u religijskoj praksi poznosrednjovekovnog Kotora”).

Najobimniji tematski krug u zborniku formiraju tekstovi usmereni na analizu semantike i funkcije krvi u tradicijskoj kulturi, a sačinjavaju ga, zapravo, dve (neformalne) celine: jedna posvećena razmatranju motiva u različitim žanrovima folkloru, i druga – orijentisana na obredno-običajne prakse. U radu Biljane Sikimić (“O suzama i krvi”) različiti strukturni modeli zagonetki u kojima je tematizovana krv posmatraju se u balkanskom kontekstu. Autorka, između ostalog, utvrđuje i izostanak motiva krvi i suza u denotatu, pokrećući na taj način temu tabuisanosti ovih aspekata telesnosti u tradicijskoj kulturi. Snežana Samardžija (“‘A iz lica izgubi se krvca’. Krv u formulama i figurama usmenog pesništva”), Lidija Delić (“‘Ne pi’ krvi, ne pogani tela’. Krv u junačkoj epici”) i Dragoljub Perić (“Pene bele i krvave. Funkcija i značenje epske formule”) fokusiraju se na status i simboliku krvi u epskom modelu sveta. Samardžija daje širok analitički uvid u funkcionisanje motiva na različitim nivoima formulativnosti: u opisima dvoboja, masovnih sukoba, junačkih rana, oružja i sl. Delić istraživačku pažnju usmerava ka motivu ispijanja krvi (i vina kao njegove supstitucije), te rekonstrukcijom formula dolazi do hipoteze o njihovoj fundiranosti u arhaičnim slojevima kulture vezanim za prinošenje žrtve ratničkim božanstvima. Sledeći tematsko-metodološki sličan trag, Perić raslojava formulu *pene bele i krvave*, te ukazujući na relativnu stabilnost njenog vezivanja za pojedine sižejne modele (uključujući i mitsko-ritualni koncept zmajeborstva) pokazuje da formula nije tek deskriptivni kliše, već da inkorporira i semantiku krvi kao životvornog principa. Rekonstrukciji (proto)teksta okrenuto je i istraživanje Đorđine Trubarac Matić – “Krvava rosa i kiša u narodnoj poeziji balkanskih Slovena”. Autorka sačinjava tipologiju sižea pesama sa motivom krvavih atmosferskih padavina, ispituje njihovu arealnu distribuciju i, najposle, ukazuje na obredni kontekst. Ovaj kontekst i vezanost za motiv incesta vode pretpostavci o mitološkom kompleksu *svete svadbe* kao kulturnoj matrici koja je motiv krvavih padavina generisala. Uloga krvi u ritualnim praksama

vezanim za kulturna mesta osvetljena je u analizi Dragice Popovske. Autorka takođe pokazuje na koji način narativi oblikovani kao kulturnoistorijska predanja učestvuju u simboličkom kodiranju prostora. Sliku mnogostruke uloge krvi u tradicijskoj kulturi bitno dopunjava pregled njene funkcije u kalendarskoj obrednosti, koji je, oslanjajući se na klasične etnografske izvore, sačinila Milina Ivanović Barišić (“Krv u kalendarskim praznicima i običajima”).

Premda su uredničkim konceptom razvrstane u različite celine zbornika, studije posvećene fenomenu vampirizma sasvim je moguće čitati i kao samosvojnu celinu. Budući da je reč o inicijalno folklornom fenomenu, osnovu za ovakvo čitanje predstavljala bi studija Ljubinka Radenkovića (“Vampir između bezopasnog strašila i krvopije”), koja nudi sistematičan pregled predstava o pokojniku povratniku u balkanskom i slovenskom kontekstu, insistirajući na relativizaciji posmatranja ispijanja krvi kao obavezne funkcije demonskih bića tipa *vampir*. Ipak, kako će pokazati studije okrenute fenomenu vampirizma u istoriji književnosti i umetnosti, folklorne predstave zamagljene su i transformisane transmisijom i transpozicijom u drugačije kulturne i žanrovske okvire, te diskurzivnim praksama kroz koje bivaju (re)oblikovane. Proces je vidan već u opisima i podacima o verovanju u vampire kod slovenskog stanovništva u Austriji 17. i 18. veka u (administrativnim) dokumentima, koje razmatra Persida Lazatević di Đakomo (“‘U njegovim ustima se videlo nešto sveže krvi’. Razlozi ukaza carice Marije Terezije o vampirizmu”). Krvožednost vampira ispostavlja se kao intrigantno pitanje i u studiji Marije Šarović (“Krv u narativima i predstavama o vampirima”), koja, uspostavljajući veze sa mitološkim predstavama o krvožednim bićima (i božanstvima) razmatra razvoj miteme krvi u “vampirskoj mitologiji”. Osobito zanimljivim čini se autorkino opažanje da u ovom kontekstu krv može postati i univerzalniji simbol, budući da vampirsko ispijanje krvi prerasta u (od)uzimanje energije i manipulaciju njom uopšte, te ukazivanje na mogućnost supstitucije krvi drugim telesnim fluidima (mleko, semena tečnost), vodeći inverziji seksualnosti u ovakvim narativima. Slične značenjske aspekte miteme vampirizma pocrtava i Jasmina Mojsieva Guševa, posmatrajući njenu ulogu u konstituisanju kritički orijentisanog narativa o aktuelnoj socijalnoj realnosti u makedonskom magičnom realizmu (“Dominantni atributi vampira i njihova simbolika u diskursu makedonske proze”). Oblikovanje lika vampira u književnosti za decu prati Tijana Tropin, usmeravajući se na njenu “podzemnu”, “nekanonsku” liniju, posebno na onaj sloj koji se povezuje sa horor ikonografijom (“Vampir u književnosti za decu”). Uzimajući u razmatranje širok spektar ostvarenja različitih autora, Tropin pokazuje strategije kojima se lik vampira prilagođava zahtevima ovog vida književnog stvaranja (odustajanje od hranjenja krvlju, deerotizacija, poluvampirski status i sl.), ne narušavajući edukativnu i estetsku funkcionalnost teksta, razvijajući se i u ključu naracije o “upoznavanju drugosti”. Slika vampira u savremenoj kulturi počiva ne samo na nasleđenim mitskim predstavama i njihovim potonjim literarnim interpretacijama, već se u značajnoj meri konstituiše kroz domen vizuelnosti u sferi popularne kulture – film, strip i sl. Upravo će se ovi problemi naći u fokusu istraživanja koje su sprovele Nevena Daković i Biljana Mitrović (“Balkanska krv. Balkanski vampiri i Drakula”). Polazeći od premise o Drakuli kao oličanju drugosti Balkana usled vezanosti za (realni i imaginarni) prostor jugoistočne Evrope, autorke prate eksternu i internu aproprijaciju mita na primeru dva filma: Kopolinog *Drakule* i Šorovog ostvarenja *Drakula: neispričano*, uključujući ih u širi kulturnoistorijski, književnoistorijski, kontekst istorije filma (uključujući i animirane filmove) i TV serija.

Uz pomenute studije vezane za fenomen vampirizma u literaturi, u treći blok zbornika uključeni su radovi Vladislave Gordić Petković (“Krv na ženskim rukama”), Marjetke Golež Kaučič (“Mojo srčno kri škropite...? Krv u slovenačkom folkloru i poeziji”) i Dragane Mašović (“Crna krv i belo srce. Tropi krvi i beskrvlja u kulturi površine”), posvećeni konceptualizacijama krvi u književnosti, te studije Suzane Marjanić (“Krv životinja ili reprezentacija zla”) i Dejana Ognjanovića (“Poetika splatera. Umetnost prolivanja krvi”), načelno okrenute aspektima njenih vizuelnih reprezentacija.

Prilog koji potpisuje V. Gordić Petković fokusiran je na metaforu *krv je strast i zločin*. U komparativnom pogledu na drame *Čudo u Šarganu* Ljubomira Simovića i *Magbet* Viljema Šekspira autorka razmatra poimanje krivice u kontekstu pozicije žene u patrijarhalnoj kulturi. Relativno angažovanu poziciju bira i Dragana Mašović, u čijoj se studiji prepoznaje implicitna kritika savremenosti, koju autorka vidi kao obeleženu *flešom* – mesom u onom značenju koje se čita iz sintagme *krv i meso*. Beskrvnost, čije realizacije autorka nalazi u nizu tradicionalnih praksi i rituala (derviši, fakiri) koji su interpretirani kao težnja za uspostavljanjem dominacije nad telesnošću, u različitim manifestacijama pop kulture postaje simbol izostanka duha i života. Fokusirajući se na roman *Knjiga dokaza* Džona Banvila, Mašović analizira karakteristike glavnog lika Fredija Montgomerija kao paradigmatičan primer “beskrvnog” junaka. Golež Kaučič pruža razučenu sliku funkcija motiva krvi u slovenačkom folkloru i njegovih transpozicija u autorsku poeziju – reč je o predstavama sejanja krvi sa etiološkim implikacijama, instituciji krvnog srodstva, junačkoj i osvetničkoj krvi, nedužnoj krvi. Ova poslednja, u tradicijskoj kulturi vezana za ritualizovano ubijanje životinja, povod je da autorka zakorači u domen ekokritičkog diskursa, te da ukaže na istorijat njegovog konstituisanja u okvirima slovenačke literature. Ako je u pomenutom tekstu naznačena mogućnost ekokritičkog čitanja krvi, u narednom, koji potpisuje Suzana Marjanić, ona će biti dodatno razvijena, u izvesnim aspektima i problematizovana kroz pismo gotovo kolažnog karaktera, budući da autorka filmove *Krv životinja* Žorža Franžua i *Zemljani* Šona Monsona interpretira kroz paralelno čitanje Kucijevog romana *Elizabet Kostelo*. Prolivanje životinjske krvi, koje u okvirima antropocentrizmom obeležene stvarnosti biva institucionalizovano, posmatra se u etičkom, ali i hermeneutičkom ključu – kao vid reprezentacije zla kao takvog. Istovremeno, reč je o preispitivanju autorskih pozicija – u vizuelnim i verbalnim narativima, a latentnom autorefleksivnošću autorka u okvire tog preispitivanja donekle uvodi i sopstvenu vizuru. Krvave scene, ovoga puta pre svega njihova estetika, predmet su detaljne analize Dejana Ognjanovića, koji razmatra strategije prikazivanja krvi u horor filmu, tj. splateru, ili, kako bi autor rekao – “krvopljusju” (“Poetika splatera: umetnost prolivanja krvi”). Studija istovremeno nudi i širi uvid u istoriju (pod)žanra i analitički prikaz reprezentativnih ostvarenja i paradigmatičkih scena.

Vratimo li se, nakon ovog pregleda, nalazima lingvističkih i radova posvećenih tradicijskoj kulturi i folkloru, postaje jasno u kojoj se meri mitema krvi pokazuje ne samo kao jezička već i kao kulturološka univerzalija, budući da njena konceptualizacija počiva na arhetipskim predstavama (i onda kada sa ovima stupa u polemički dijalog), diferenciranim u različitim pojavnim oblicima i slojevima kultura. Premda je spektar značenja koje može apsorbovati relativno širok, te da u skladu sa ambivalentnom simboličkom prirodom konotira i binarno oponirane parove, smer semantičkih transformacija do izvesne je mere predvidiv. Ipak, ta prediktabilnost ne umanjuje kontekstom uslovljenu šarolikost njene pojavnosti, u šta radovi okupljeni u zborniku nesumnjivo uveravaju. Krv je i telesna tečnost, i duhovnost; i nevidljivošću prisutna, i do prenatlaženosti vidljiva; i deo fizičke i socijalne realnosti (ma kako tu realnost bili skloni da definišemo) i predmet imaginacije. Krv je, dakle, i polifunkcionalna metafora u definisanju sapripadnosti i drugosti: u srodstveničkom, etničkom, konfesionalnom, esnafskom, geopolitičkom, ideološkom, animalističkom, performativnom, najposle – i demonološkom/vampirskom ključu.

Radovi okupljeni u zborniku *Krv: književnost, kultura*, raznoliki prema temama i istraživačkim pristupima (dakako, različiti i na nivou širine zahvata, analitičkih ambicija i dometa) obrazuju koherentnu celinu iz koje se kao centralno iščitava pitanje vezano za jednu od temeljnih realizacija krvi kao kulturne metafore, permanentno oscilirajuće na razmeđi sakralnog i profanog: da li je, u kojoj meri, u kakvim kontekstima (i čija!) krv (de)tabuisana i kakve su (ili bi bile) posledice njene (de)sakralizacije.

Smiljana Đorđević Belić